

MARCELOVY VĚHLASNÉ „PÁTKY“ V ULICI DE TOURNON

PELUŠKA BENDLOVÁ, Filozofický ústav AV ČR, Praha, ČR

Nejen Praha, ale i Paříž měla v meziválečném období své „pátečníky“. Teprve s časovým odstupem mnoha desetiletí můžeme dnes náležitě docenit velký kulturně dějinný význam obou těch pátečních salonů, třebaže ten první byl orientován více politicky, případně literárně, zatímco ten druhý téměř výlučně filosoficky. A řekněme hned, že to byl nový filosofický duch, který vyzařoval z osobnosti G. Marcela (1889 – 1973) a přitahoval do jeho salonu osoby více či méně podobně zaměřené, mladé, starší, ba dokonce ty nejmladší, spíše ještě adepty filosofie z řad studentů. Ale i ty, kteří se v budoucnu měli stát filosofy světového jména, jako byli Jean-Paul Sartre, Paul Ricœur, Emmanuel Lévinas.

Marcelovi pátečníci se scházeli v jeho bytě v šestém pařížském arrondissementu, v bezprostřední blízkosti Lucemburského paláce a zahrady téhož jména, v ulici de Tournon 21, ve čtvrtém poschodí. Údaje o zahájení a ukončení Marcelových „pátků“ nejsou jednotné. Tak např. na obálce publikace nazvané *O jednom intelektuálovi v jeho století* redigované Etienne Fouilloux stojí, že se konaly „od let třicátých do let padesátých“.¹ Naproti tomu Joël Bouëssée, velmi pozdní pátečník, který Marcelův salón začal navštěvovat ve svých 23 letech v roce 1963 a podle své výpovědi jej měl pilně navštěvovat téměř po celé desetiletí, v rozhovoru o druhém vydání své knihy o Marcelovi² uvádí, že tyto „pátky“ začaly roku 1935 a konaly se až do roku 1972.³

Za nejvěrohodnější považuji údaj Jeanne Parain-Vialové, nejstarší účastnice Marcelových „pátků“ a dnes snad nejvýznamnější marcelovské badatelky, že tato pravidelná soaré začala v roce 1934.⁴ S tím ostatně není v rozporu ani to, co uvádí Paul Ricœur v obou svých vzpomínkách na Marcela, jež tu ve svém překladu připojuji. Zároveň jsem skeptická k příliš paušálnímu stanovení „od – do“, protože Marcel po celá ta období, uváděná oběma předchozími autory, nedlel permanentně v Paříži. Týká se to především válečných let, kdy pobýval na svém zámku Le Peuch v Corrèze, který si manželé Marcelovi zakoupili na počátku června 1940; a v letech 1940 – 1941 Marcel učil v Montpellier. Dále pak tu jsou jeho zahraniční přednášky (květen 1949 a květen 1950 ve skotském Aberdeenu a v r. 1961 na Harvardu) a zahraniční cesty (1951 severní Afrika a potom Jižní Amerika). Marcel na rozdíl od legendárního Pythagory nemohl být na dvou místech současně a po této stránce musíme obě zmíněné povšechné datace, týkající se zahájení a ukončení, korigovat. Na druhé straně však ve světle Ricœurových, Bouësséových i dalších referencí je mimo veškerou pochybnost, že Marcel ve svých „pátcích“ po válce pokračoval a že je též v padesátých letech neukončil.

¹ Un intellectuel en son siècle. Sous la direction de Etienne Fouilloux. In: *Présence de Gabriel Marcel*, N° 11, Paris 2001.

² Bouëssée, J.: *Du côté de chez Gabriel Marcel*. Ed. L'Age d'homme, Paris 2000.

³ Ibidem, (entretien) in: *Présence de Gabriel Marcel*, N° 15. *Diaspora marcellienne*. Paris 2005, s. 14.

⁴ Parain-Vial, J.: *Notes*. In: Marcel, G.: *Etre et Avoir*. Ed. Universitaires, Paris 1991, s. 191.

Kdo všechno tam docházel? Kompletní seznam všech účastníků asi nebyl pořízen a bylo by obtížné ho rekonstruovat. Není ovšem vyloučeno, že určitý přehled či seznam si mohla vést pro svou potřebu paní Jacqueline Marcelová (rozená Boegnerová), jež byla nejen Marcelovou milovanou chotí, ale až do konce svého předčasně ukončeného života (13. 11. 1947), i svědomitou a obětavou sekretářkou všech těch pátečních sezení. Nejenže zde stenograficky zapisovala vše, co se zdálo být důležité, ale současně také zastávala nepostradatelné funkce archivářky a „chaiserky“, tj. měla na starosti i to, aby každý měl svou židli (*la chaise*). V salonu „přečpaném knihami, v němž často nebylo možné umístit ani tu nejmenší židličku“ (Denis Huisman⁵), byl to jistě úkol nadmíru obtížný. Není mi známo, zda nějaké její písemnosti, jež by nám v tomto ohledu mohly poskytnout úplnější informaci, se zachovaly či nikoli.

Z několika pramenů, jež máme k dispozici, můžeme soudit, že nejčastějšími návštěvníky v pátek v podvečer u Marcela byli zprvu Pierre Boutang, Pierre Corbin, Emmanuel Lévinas a Paul Ricœur (podle zmíněného Etienna Fouilloux⁶), a pak ještě další studenti „agregace“⁷ Maxim Chastaing, Jeanne Parainová, Roger Arnaldez, Monique Lippmannová, Jeanne Delhommová (podle Jeanne Parain-Vialové).⁸

Huisman uvádí ještě mnohá další jména známých i méně známých francouzských filosofů, jako byl Robert Aron, Jean Beaufret, známý hlavně jako překladatel Heideggera a adresát Heideggerova *Dopisu o humanismu*, Maurice Clavel, Marcel de Corte, profesor univerzity v Liège a autor důležité knihy o Marcelovi, dále pak Marie-Madeleine Davyová, profesori Sorbonny jako Henri Birault, Raymond Bayer, Mikel Dufrenne, Maurice de Gandillac, Henri Gouhier, Thierry Maulnier, René Poirier, a zejména Marcelův po dlouhou dobu blízký přítel Jean Wahl. A stejně tak Monique Picardová a Gustav Thibon, jehož si jejich „maître“ rovněž velice vážil. Jeho oblíbě se těšil i sporadičtější docházející Etienne Gilson, jenž se stal jedním z nejuznávanějších znalců středověké filosofie a profesorem na Collège de France. Nechyběli tam ani historici jako Philip Ariès, jenž tehdy nebyl ještě tak proslulý jako později a u něhož Marcel oceňoval jeho pronikavou inteligenci; podobně jako prozaici Pierre Bost, Maria Le Hardouin či „velká sestřenice“ Madeleine Sabinová.

Pátečních schůzek se účastnili církevní hodnostáři a duchovní jako Jean Daniélou S. J., přední theolog, znalec patristiky a řecké filosofie, budoucí oficiální poradce II. vatikánského koncilu, později kardinál (1969) a člen Francouzské Akademie (1974), dále Maurice Nédoncelle. Docházeli ještě další dva členové církevních řádů, páter R. P. Xavier Tilliette, budoucí profesor na Gregorianu v Římě, Roger Troisfontaine S. J., příští profesor na katolické universitě v Lovani, oba pak významní autoři publikací o Gabrielu Marcelovi. V nekrologu na Rogera Troisfontaina⁹ vzpomíná další z účastníků pátečních sezení Pierre Colin, autor několika studií o Marcelovi, jak rádí spolu s Troisfontainem

⁵ Huisman, D.: Gabriel Marcel, lecteur et juge de Jean-Paul Sartre. In: Marcel, G.: *L'existence et la liberté humaine chez Jean-Paul Sartre*. Librairie philosophique J. Vrin, Paris 1981, s. 7 – 30.

⁶ Fouilloux, E.: *Un philosophe présent à la culture de son temps*. In: *Présence de Gabriel Marcel*, N° 11, Paris 2001, s. 16.

⁷ Tj. universitní přípravy k dosažení způsobilosti vyučovat filosofii na lycejích a na některých universitách ve Francii.

⁸ Parain-Vial, J.: *Notes*. Ibidem.

⁹ P. Colin: *En souvenir de Roger Troisfontaines*. In: *Don et liberté*, *Présence de Gabriel Marcel*, N°2007, s. 73.

docházeli do ulice de Tournon. Pak také protestantský pastor Marc Boegner a jeho švagr Henri Boegner, jenž rovněž vyučoval filosofii. Dále pak malíři jako Charles Lapique, hudebníci jako Olivier Messiaen, herci Alain Cuny, Sylvia Montfortová, Marcela Tasencourtová, Henri Rollan. K tomu nutno přidat ještě bezpočet studentů, pokaždé vždy asi patnáct.

Z Huismanových vzpomínek se také dovídáme zajímavé podrobnosti o Sartrově předválečném přechodném zájmu o Marcelovy „pátky“ a naopak o poválečné nevráživosti pátečníků vůči Sartrovi. Huisman tu uvádí, že Sartre ještě jako mladý lyceální profesor docházel na mnohá sezení „pátečníků“ v ulici de Tournon v polovině třicátých let. Měl tu dokonce výklad o svém prvním filosofickém díle *L'Essai sur la transcendance de l'Ego*, které pak vzápětí publikoval v *Recherches philosophiques* (1936). Marcel se o ní vyjadřoval s velkým respektem jako o hodné obdivu: „její analýzy jsou excelentní, ale se závěry, jež z nich autor vyvozuje, absolutně nesouhlasím“. Přes toto rozhodné ohrazení převládaly u Marcela (možná tehdy ještě i u Sartra) nesporně pocity vřídlosti, přejícnosti a uznání.

G. Marcel

byste měl udělat analýzu podlosti, to je určitě vaše doména, a musím říci, že se řídil mou radou, když pak věnoval několik stránek padouchům, a ty stránky jsou opravdu pozoruhodné. Potěšilo mě to a jsem velmi hrdý, protože jsem to byl já, kdo mu tuto myšlenku vnuknul!“¹⁰ Z toho plyne, že by Marcel mohl být alespoň do jisté míry iniciátorem Sartro-

Podle Huismanových referencí choval Marcel zprvu k Sartrovi opravdové a upřímné sympatie a projevoval o něj „zájem téměř otcovský“. Tento až násilně impulzivní, exaltovaný revolucionář, jakým Sartre byl, jej mohl o to více zajímat, že mu připadal jako pravý opak jeho samotného, že představoval vůči němu jakési antidotum, naprosto kontrastní typus, že byl někým, kým on sám nikdy nebyl, a to ani ve svém mládí. Avšak Marcel zároveň mohl být též jeho nejlepším čtenářem, „prvním a možná jediným filosofem, který cestami a metodami v podstatě Sartrovými“ pronikl tím nejostřejším, nejautentičtějším způsobem do nitra Sartrova myšlení.

Marcel sám uváděl ve své přednášce *Fenomén Sartre* (1945), že po jednom exposé, které měl Sartre u něj v bytě, mu on sám řekl: „Vy

¹⁰ J. Bouëssée: cit. op. s. 95 – 96.

vy slavné *Nevolnosti* (1936), anebo ještě spíše některých hrdinů jeho neméně věhlasných divadelních her.

Po válce však, když se vzedmula mohutná módní vlna sartrismu, byla již podobná přátelská spolupráce, nebo jen samotná Sartrova účast na Marcelových „pátečích“ naprosto nemyslitelná. Huisman doznává, že se tehdy jako Marcelův vášnivý a oddaný stoupenec spolu s několika dalšími mladými pátečníky (např. s Pierrem Boutangem, jenž ve spolupráci s B. Pingaudem napsal pamflet *Je Sartre possédé d'áblem?*) přidal ke všeobecné vřavě, kterou spustili konzervativní odpůrci Sartrových extravagancí. Na pátečních schůzkách, kde bylo zvykem kriticky se vyjadřovat k široké škále nejružnějších filosofických i náboženských názorů té doby, se nyní nehovořilo o ničem jiném, než o „Sartrově fenoménu,“ jak to pojmenoval v titulu svého pojednání jejich „*maître*.“ Marcel sám je všechny s nadhledem Olympana uklidňoval a tvářil se, že se ho to netýká, zvláště když někteří jeho citelé horlili proti tomu, že Sartrovi „podkuřovači“ nekritickým a nehistorickým vyzvedáváním zásluh svého učitele vlastně „neantizovali“ všechny, kdo měli předtím podíl na genezi existenciálního myšlení: Kierkegaarda, Heideggera, Jasperse a také Marcela, který jim pochopitelně nejvíce ležel na srdci. Avšak Marcel sám se nakonec až překvapivě drasticky rozešel se Sartrem na celé čáře ve své přednášce *Techniky ponižování*. „Existuje přesně vymežitelná cesta, vedoucí od těchto ztroskotanců, jež nejčastěji tvoří Sartrovu klientelu, k táborům smrti, kde katani pronásledují bezbranné lidi.“¹¹ Sartre se tak v Marcelově přednášce ocitl v jedné řadě s Osvětímí, Buchenwaldem, Rawensbrückem, které jsou tu v souvislosti s technikami ponižování postupně zmiňovány. Je přirozené, že právě Sartra, který se celoživotně tak angažoval v boji proti nespravedlnosti, bezpráví, a tedy i proti ponižování člověka všude na světě (Alžír, Jižní Amerika, Vietnam, Maďarsko, Československo, atd.), se něco podobného muselo nesmírně dotknout. Kapitola někdejších přátelských „pátečnických“ vztahů dvojice Marcel-Sartre se tím definitivně uzavřela.

Podotýkám ještě, že podobná napjatá atmosféra – ovšem v míře mnohem menší – se v Marcelově filosofickém salonu vyhrtila už v roce 1939, a to proti Alexandru Kojěvovi (Koževnikovovi), jehož – zvláště pro Francouze – neobyčejně objevené přednášky o Hegelovi, jmenovitě o jeho *Fenomenologii ducha* (a z ní opět o kapitole *Pán a rab*), přilákaly značný počet nadšeného publika, z něhož mnozí hledali později cestu k mladému Marxovi a k neideologicky pojatému Marxovi vůbec.

Zmíněný již Joël Bouëssé uvádí ještě další jména osob docházejících do pátečního filosofického salonu: Jeanne Herschovou, Marcelova přítele Gastona Fessarda S. J., Clauda Bruaira, ale i proslulé spisovatele André Gida, a Michela Butora, jenž na počátku 50. let měl patřit k velmi pilným účastníkům. Častými hosty byli i zahraniční návštěvníci Paříže: romanopisec Ernst Erich North, filmový historik Siegfried Kratzauer, Španěl José Bergamin. Nečekaně se tu objevili i tak slavní literáti jako James Joyce nebo Joseph Roth. Početně byli zastoupeni i ruští účastníci, filosofové Nicolai Berďajev, Lev Šestov, Simon Frank, Rachel Bepaloffová, hudební kritik Boris de Schloezer, a jiní.

Margaret Teboulová v článku *Filosofická přátelství Gabriela Marcela*¹² rozmnožuje seznam Marcelových pátečnicků o jména Henry Corbina a Vladimira Jankélévitche a opírajíc se o svědectví Corbinovo, zařazuje k nim i Marcelovy spolupracovníky z knihovny

¹¹ G. Marcel: Phénomène Satyre. In: *Temps présent*, 9. novembre 1945.

¹² G. Marcel, *Les Hommes contre l'humain*. Éditions Universitaires, Paris 1991, s. 49 a 52 – 53.

Philosophie de l'Esprit (Filosofie ducha), profesory Louise Lavella a René Le Senna. Tímto svým společným podnikem chtěli být podle výroků posledně jmenovaného „jakými misionáři in partibus infidelium“. Marcel však se v mnohém dosti výrazně odlišoval a považoval je právě jen za „spolupracovníky“, nikoli za „přátele.“ Henry Corbin píše: „Fenomenologie byla také nejčastěji ústředním bodem rozhovorů, jež vyplňovaly dlouhé večery u Gabriela Marcela. Byli tam přítomni filosofové Le Senne a Louis Lavelle, který se stejně tak příjemně poslouchal, jako se obtížně četl.“¹³

Z tohoto zdaleka neúplného výčtu jmen těch, kteří se Marcelových „pátků“ účastnili, je patrné, že šlo o společnost do značného stupně heterogenní. Jediné, co snad valnou většinu z nich spojovalo, byl jednak zájem o svérázně pojatou fenomenologickou metodu a jednak, a to především, jejich křesťanská orientace. Ale i ta zde byla pojmána značně individuálně, zcela nadkonfesionálně, naprosto nedogmaticky a nezávazně. Ve francouzské laicizované společnosti to byl a podle všeho ještě je, možná i stále více, důvod toho, že tato významná duchovní událost, jakou nesporně Marcelovy pátky byly, je v dějepisu idejí marginalizována, zařazena na okraj hlavních proudů francouzského myšlení, nebo přesněji řečeno: vesměs není vůbec zmiňována.

Ve třech publikacích, podávajících přehled za posledního zhruba půl století, jež má dnes český čtenář nejběžněji k dispozici,¹⁴ by absolutně převažující většinu jmen shora uvedených pátečnicků marně hledal. Ba dokonce sám Gabriel Marcel je uveden jen v jednom z nich, v tom nejhodnotnějším Descombově přehledu, a to pouze jednou, totiž ve větě, že „Merleau-Ponty v tomto případě (tj. neidealistického pojetí těla – P. B.) přejímá téma Gabriela Marcela“,¹⁵ toť vše a pak již se opět dlouze pojednává o Merleau-Pontym, což si samozřejmě tento myslitel nejvyššího významu plně zaslouží. Dokonce i samotný název „konkrétní filosofie“ se tu uvádí až v souvislosti s pozdním Sartrem: „Generace let třicátých mnohokrát vylíčila svá léta učednická. Revoltující proti univerzitnímu idealismu, hlásí se k tomu, co nazývá ‚konkrétní filosofii‘“ (Descombes připojuje tu odkaz k Sartrově spisu z r. 1960 *Kritika dialektického rozumu*) a co později obdrží jméno existencialismus“.¹⁶ Poznámávám, že Marcelův *Nástin konkrétní filosofie* je datován rokem 1938 a byl zařazen do svazku pod názvem *Esej o konkrétní filosofii*, původní název *Od odmítnutí k invokaci* (Gallimard, 1940).

Marcelovská „pátečnická“ líheň vydala ze sebe mimořádné filosofické individuality, takové jako byl třeba právě Paul Ricœur, i řadu dalších, které nemusely vždy dosahovat Ricœurova formátu. Po této stránce je nezáměr historiků idejí o Marcela a jeho filosofický salon nepochopitelný a neomluvitelný.

Nabízí se otázka, co zjednalo Marcelovým „pátkům“ v ulici de Tournon takový vzhlas? Co tam asi nejvíce přitahovalo tolik různých zájemců? Na to najdeme do značné míry odpověď v Ricœurových vzpomínkových pasážích. Chtěla bych je, přihlížejíc ke

¹³ Corbin, H.: Cahiers de l'Herne, N° 18, juin 1978, s. 44. Citováno dle: *Amitiés philosophiques de Gabriel Marcel*. Présence de Gabriel Marcel, N° 11, Paris 2001, s. 89 – 90.

¹⁴ Descamps Ch., Benoist J., Alliez E.: *Philosophie contemporaine en France*. Ed.: Ministère des Affaires Etrangères, 1994. Descombes, V.: *Stejně a jiné. Čtyřicet pět let francouzské filosofie (1933 – 1978)*. Překl.: M. Petříček. OIKÚMENÉ, Praha 1995. *Padesát let francouzské filosofie*. Cahiers du CEFRES N° 23, Praha 2001.

¹⁵ Descombes, V.: cit. op., s. 67.

¹⁶ Ibidem, s. 26.

svědectví ještě dalších pátečníků, doplnit a shrnout ve třech bodech.

1. Bylo to na prvním místě jistě Marcelovo jedinečné osobní kouzlo, charisma moudrého a laskavého člověka, z něhož zřejmě vyzařovalo to, co bych nazvala „praktickým personalismem“. On byl personalistou, který dovedl svým teoretickým úvahám o vztahu „já-ty“, se zásadní prioritou „ty“, dát ve sféře svého pedagogického působení praktickou aplikovanou podobu v důsledně osobním přístupu ke každé individuální osobě. Jeho pátečníci nebyli bezejmenným davem „posluchačů“ či „chovanců“ universitního ústavu civějících s povinnou bázní a úctou na svého profesora, jenž jim za katedrou autoritativně předává své teze a vývody. Nebyli to „chovanci“, „posluchači“, „studenti“ ve smyslu *élèves*, nýbrž byli jeho žáky ve smyslu *disciples*, jaké znalo staré Řecko, a jaké měl kolem sebe na agoře především Sókratés. I v tom byl Marcel novosokratikem. Bombardoval své žáky, každého zvlášť, bezpočtem otázek, aby je probudil k racionálnímu přemýšlení, aby se sami za sebe s jeho ryze jen „maieutickým“ asistenčním přispěním, dokázali dobrat pravdy. Již to samo o sobě muselo být nesmírně přitažlivé a pro jejich filosofické zrání svrchovaně prospěšné.

Velmi originální myslitel rumunského původu E. M. Cioran na kolokviu *Gabriel Marcel*, pořádaném v roce 1989 pařížskou Národní knihovnou, pronesl provokativní větu, že „bylo velikým štěstím pro Gabriela Marcela to, že nebyl profesorem“, neboť „universita – to je duch ve smutku“.¹⁷ Vzpomenutý již Etienne Fouilloux, jenž je profesorem na universitě Lumière-Lyon 2, komentuje uvedený Cioranův výrok tak, že „sám by sice tak daleko nešel... musí však konstatovat, že náš myslitel (tj. Marcel) je svého druhu Anti-Allain, profesor *par excellence*, jenž má žáky a ne studenty“.¹⁸ V této souvislosti také Fouilloux upozornil na zajímavý paradox, že Marcel, tento „profesor s přestávkami“, se nikdy necítil dobře v nějaké velké třídě studentů, ať už lyceální, nebo výjimečně i universitní. Zatímco tváří v tvář malé skupině svých „pátečních“ žáků, jež byla limitována rozměry jeho bytu, se stával s nikým neporovnatelným „buditelem“ (*éveilleur*). K tomu bych jen dodala, že to konvenuje s Marcelovou programovou ideou „malých společenství“, mezi něž počítal i „školy“: „... máme všechny důvody se domnívat, že pouze v lůně velmi omezeného počtu skupin, velice malých společenství, se může účinně projevit svoboda ve službách milosti... taková společenství nesmí být v bergsonovském smyslu uzavřená jedny vůči druhým... zprostředkování se musí uskutečňovat tak, že se postupně budou stávat něčím jako zrna v klasu, naprosto však ne jako elementy nějakého agregátu. Je to živá tkáň, kterou je nutno obnovovat“.¹⁹

2. V Marcelově personalistickém přístupu je *implicite* obsažen důraz na *samostatnost* partnerů jeho pátečních rozhovorů. Už tím, jak všichni shodně a vděčně uvádějí, že jim nedovoloval schovávat se za jakoukoli autoritu, že nejčastější otázkou, jakou jim kladl, byla otázka: „A jaký je váš osobní názor na tuto věc?“ a že názor každého se zájmem pozorně vyslechl a s náležitým respektem komentoval, dával jim při jejich startu na filosofické dráze to nejdůležitější: odvalu a zdravé sebevědomí. Takovým způsobem se rodí individuality, filosofické osobnosti v pravém slova smyslu.

3. Marcelův požadavek samostatnosti obsahoval *implicite* i výzvu: nepodceňujte se, filosofujte, jak jen je to možné způsobem nejvíce odpovídajícím vaší osobnosti! To zna-

¹⁷ *Gabriel Marcel*. Les colloques de la Bibliothèque Nationale de France, Paris 1989, s. 309.

¹⁸ Fouilloux, E.: Un philosophe présent à la culture de son temps. Cit. op., s. 11.

¹⁹ Marcel, G.: *Les hommes contre l'humain*. Éditions Universitaires, Paris 1991, s. 117.

mená: nepodléhejte jakýmkoli –ismům, nedejte se sevřít obručemi nějakého znevolňujícího vás systému! Nepouštějte se do neplodných spekulací, jež nemůžete podložit svou osobní zkušeností, nebo zkušeností těch druhých! To vše byla propedeutika k pochopení toho, co bylo patrně pro Marcelovy páteční hosty nejlákavější, k pochopení (nikoli převzetí) jeho vlastní osobité metody konkrétní filosofie.

Ze vzpomínek pátečníků je zřejmé, že Marcel ve svém pedagogickém přístupu postupoval s taktí francouzskou kurtoazií, ale zároveň dovedl být až imperativně nesmlouvavý. Bylo tomu tak zvláště tehdy, byl-li ohrožen Marcelův základní postulát konkrétnosti a kdy hrozilo, že se diskutující ve svém výkladu ztratí v abstrakcích. Tehdy Marcel, jak vypráví Parain-Vialová, „ho přerušil tónem současně zdvořilým i rozkazovacím: ‚Nějaký příklad!‘ což obvykle vedlo k fenomenologické analýze“.²⁰ Huisman zase vzpomíná, jak, jinak mírný a vlídný Marcel, dovedl být tvrdý a nekompromisní, když šlo o další zásadu, které se absolutně držel, ptát se svých žáků u každého přesně vymezeného tématu na jejich osobní mínění a oni na to reagovali nevěcně a vyhýbavě. „A běda těm, uvádí Huisman, kteří otázku obešli. Marcel je zdrtil pohledem a vyčetl jim, že ničemu neporozuměli: ‚Tak to vůbec není! Jste mimo dané téma, mlčte!‘“²¹

Je pozoruhodné a příznačné, že právě ti, kteří z Marcelových pátečníků později vynikli ve filosofii nejvíce: Jean Wahl, Emmanuel Lévinas a Paul Ricœur, dovedli také nejvíce ocenit přínos, který pro ně páteční debaty v ulici de Tournon znamenaly. Jean Wahl, který byl z této trojice nejstarší, se narodil jen o rok dříve než Marcel (1888). Oba ve stejném roce dosáhli „agregace“ (1910), byli po léta důvěrnými přáteli a také si byli blízcí názorově. Po Marcelově konverzi se však začali od sebe vzdalovat a na konci třicátých let je náboženství a politika nakonec rozdělily, jak ukazuje Margaret Teboulová.²² Nuže, Jean Wahl, jenž i tak zůstal pro Marcela přítelem „ne-křesťanským“, mu v březnu 1938 s uznáním pro jeho „pátky“ napsal: „Jsem šťasten, dovidám-li se, že máte kolem sebe to prostředí mladých zajímavých filosofů.“²³

Wahl zároveň vzpomínal na Lévinase a na diskuse, které s ním Marcel měl. M. Teboulová uvádí, že ona sama Marcela objevila právě tehdy, když se zabývala Lévinasem, jenž ve svých autobiografických rozhovorech nikdy neopomenul připomenout salon Gabriela Marcela z let třicátých.²⁴

Lévinas byl mladší než Marcel o 16 let, zatímco nejmladší z této trojice, Ricœur, o 24 let. V dopise z 12. března 1944, který Paul Ricœur napsal Gabrielu Marcelovi z „Oflagu“ (Offizierslager), jsou jeho „pátkům“ věnována velmi přívětivá slova: „Po čtyři léta, co jsem Vás neviděl, stále s vděčností vzpomínám na ony páteční večery v ulici de Tournon a také na první četbu Vašich knih; v těchto okamžicích jsem se narodil pro filosofii; s velkým pohnutím jsem vcházel do té pracovny vytapetované knihami, tolik si připomínám vroucnost Vašeho přijetí (...) každá známka o Vás je mi drahocenná.“ Ricœur také hovořil o „sokratickém setkání“.²⁵

Gabriel Marcel odešel, ale „buditelský“ odkaz jeho slavných „pátků“ je rozvíjen dál

²⁰ Parain-Vial, J.: *Notes*. Cit. op., s. 189.

²¹ Huisman, D.: cit. op., ibidem.

²² Teboul, M.: *Amitiés philosophiques de Gabriel Marcel*. Cit. op., s. 75 – 84.

²³ Ibidem, str. 90.

²⁴ Ibidem, str. 67.

²⁵ Ibidem, s. 91.

v rozsáhlé činnosti mezinárodní společnosti *Association Présence de Gabriel Marcel*. Paul Ricœur byl jejím dlouholetým presidentem a v jejím bulletinu²⁶ byly uveřejněny dvě vzpomínkové pasáže, jež si dovoluji uvést ve svém překladu.

Peluška Bendlová

Dvě vzpomínky Paula Ricœura na Gabriela Marcela

„... Pařížský školní rok 1934 – 1935 byl pro mne jako pro venkovského studenta z provincie rozhodující v mnoha ohledech. Kromě dobrodiní, jež mi štědře poskytovala solidní výuka na Sorbonně díky několika velkým profesorům, jako byli helénista Léon Robin, historik filosofie Henri Bréhier a vynikající Léon Brunschvicg, byl tento rok pro mne rokem dvojího setkání, a to s Gabrielem Marcelem a s Edmundem Husserlem. Ta setkání nebyla – po lidské stránce vzato – stejného druhu.

Dostalo se mi té výsady, že jsem byl uveden ke Gabrielu Marcelovi Maximem Chastaingem, kamarádem z doby našich agregačních studií, a že jsem se tak mohl zúčastnit jeho proslulých „pátků“, které navštěvovaly také Jeanne Delhommová a Jeanne Parainová.

Každý tu byl vybízen, aby pojednal o nějakém společně zvoleném tématu, aniž by se při tom kryl autoritou toho či jiného váženého filosofa; měl pouze provádět analýzu nějakých zkušeností, ať již běžných nebo hádankovitých, takových jako slib, přísaha, pocit nespravedlnosti, nebo analýzu pojmů či kategorií zatížených dlouhodobou tradicí, jako je *a priori*, pravda, nebo reálno. Z těchto sezení, jichž jsem se zúčastňoval znovu i po návratu z války, ovšem již víceméně epizodicky, si zachovávám pro sebe nezapomenutelné dojmy. Byli jsme takto osobně uváděni do sokratické metody, jejíž uplatnění jsme viděli v esejích, které Gabriel Marcel již publikoval, hlavně pak v *Postavení ontologického tajemství a jeho konkrétních přiblíženích*. Zdůrazňuji, že se to odehrávalo ještě předtím, než Sartre v roce 1941 uveřejnil *Bytí a nicotu*. Tehdy ještě nebyla nalepována etiketa existencialismu na metafyzické meditace o vtělení, o angažovanosti, o invokaci, o absurditě, o naději a nadto ještě o rozdílu mezi problémem, jehož všechny členy má rozum před sebou, a tajemstvím, jež je implikováno v samotném aktu, jímž je chápáno. Byl tu dobře patrný kontrast s Brunschvicgem a neméně zřejmá byla Marcelova spřízněnost s Bergsonem. Avšak ani kontrast s jedním, ani spřízněnost s druhým ještě samy o sobě nestačily k tomu, abychom si uvědomili originalitu jeho metody myšlení, kde pojmová přesnost nebyla nikdy obětována impresi či intuici. Kritická obezřetnost, kterou jsme rozpoznávali v psaných dílech a které jsme se učili používat při „pátečních“ sezeních, poskytovala nám viditelné obrazy toho, jak obhájit metodu Marcelem velebené tzv. druhé reflexe. Tato metoda spočívala v umocněné repríze živých zkušeností, které byly „první reflexí,“ pověstnou svou redukcionistickou a objektivizační schopností, setřeny a jakoby zbaveny své původní afirmativní síly. Příklon ke „druhé reflexi“ mi nepochybně pomohl přijmout hlavní marcelovská témata, aniž bych opustil zásadní orientaci reflexivní filosofie, jež sama inklinovala ke konkrétnímu. Dříve než k tomuto zběžně načrtnutému přehledu při-

²⁶ Bulletin de l'Association Présence de Gabriel Marcel, N° 6. *Deux évocations de Gabriel Marcel par Paul Ricœur*. Paris 1996, s. 40 – 44. Rédaction Anne Marcel.

pojím postavu Edmunda Husserla, musím ještě říci, že právě přes Marcela jsem se ponejprv seznámil s blízkými sousedními tématy filosofie Karla Jaspersa. Gabriel Marcel uveřejnil v *Recherches Philosophiques* (1932 – 1933) článek Jaspersovi velmi nakloněný, nazvaný *Základní situace a mezní situace u Karla Jaspersa* (k těmto *Grenzsituationen* patří: vina, osamělost, smrt, porážka). Karl Jaspers se měl o několik let později stát mým němým spolubesedníkem v době mého zajetí. (...)

Paul Ricœur: *Réflexion faite*. Ed. Esprit, Paris 1995 s. 15 – 17.

„Gabriel Marcel byl odedávna osobou, s níž jsem udržoval ten nejhlubší vztah, a to od časů mojí agregace, v letech 1934 – 1935, a potom již jen méně pravidelně až do jeho smrti v roce 1973. Když jsme na jeho slavných „pátečních soaré,“ jež jsem začal navštěvovat roku 1934, vybírali diskusní náměty, platilo pravidlo vycházet vždy od příkladů, analyzovat je a neodvolávat se k jakýmkoli doktrínám kromě výjimečných případů, kdy by posloužily jen jako podpora při obhajobě vlastního stanoviska. Vychutnával jsem zde ten prostor pro diskusi, který na Sorbonně zcela chyběl. U Marcela jsme nabývali dojmu, že myšlení je živé tím, že je argumentované. Konečně čteme-li Gabriela Marcela, máme pocit nikoli nějakých výlevů, těm byl vzdálen, nýbrž neustálé dynamické aproximace, povzbuzované péčí o správné slovo. Takto jsme velmi živě a aktivně diskutovali po všechny týdny, vždy dvě až tři hodiny, majíce odvahu myslet sami za sebe, což vydatně kompenzovalo historické vzdělávání, které nám štědře poskytovala Sorbonna.

Mám za to, že právě za tohle mu podstatně vděčím: odvážit se dělat filosofii a činit tak v situaci polemiky, kterou jsme přijali za svou; tady ostatně byla spřízněnost, již Marcel spatřoval mezi divadlem a filosofií. Řada jeho myšlenek je totiž vyjádřena divadelními postavami. Jeho hry, ať už si on sám o nich myslel cokoli, nebyly příliš dobré. Považoval za nespravedlivé, že Sartre byl uznáván a on ne. Možná, že bych dnes měl stejně přísný pohled i na Sartrovy divadelní kusy... Přichází mi teď na mysl velmi pěkný esej otce Fessarda *Divadlo a filosofie*, v němž je rozvíjena idea, že všichni protagonisté mají právo být slyšeni – což ovšem neznamená, že všichni mají pravdu – poněvadž každý z nich má slovo. A právě to on nazývá „vyšší spravedlností divadla,“ jež alespoň teoreticky odlišuje divadlo „à thèse“ od opravdového divadla, kde je na divákovi, aby si utvořil názor. Gabriel Marcel je na poloviční cestě mezi oběma, jelikož přece jen vkládá do úst jedné z osob to, co sám zastává, avšak současně praktikuje i určitý druh udělování slova. Krajní pozornost, jakou Gabriel Marcel věnuje osobě, byla ostatně spojena s jeho zkušeností z první světové války, kdy shromažďoval zprávy o nezvěstných vojácích, aby pak mohl rekonstruovat jejich jednotlivé osudy.

Vlastním jednu jeho podobiznu: působí na ní dojmem kočky. Byl to nadmíru zvláštní člověk, byl jízlivý a často rád vyprávěl příběhy. Měl ale nepřítele: Sartra, který jím pohrdal. Naproti tomu Gabriel Marcel ho obdivoval, jakkoli jím byl skandalizován. Sartre sám byl permanentně předmětem skandálu nejen pro svůj ateismus, ale také pro svou myšlenku, že člověk je nicotou věcí. S tím se Gabriel Marcel nemohl naprosto smířit. Možná, že za svůj malý zájem o Sartra trochu vděčím Marcelovi, ačkoli ho spíše připisuji na vrub tomu, že jsem dával přednost Merleau-Pontymu. S Gabrielem Marcelem jsem se nepřestával pravidelně setkávat až do desetidenního sympozia v Cerisy-la-Salle, jež jsme, krátce před jeho smrtí, zaměřili k jeho osobě; jevil se tam stejný jako býval, choval se jako jeden z příspěvatelů, jako jeden mezi ostatními. Jestliže jsem se jeho filosofii vzdálil,

nebylo to pro jeho hluboké přesvědčení, nýbrž pro jeden jeho nedostatek, totiž nedostatek pojmové struktury. Jeho myšlení je od základu zkoumavé, klouzající od jednoho pojmu ke druhému; idea má u něho podobnou roli, jakou má melodické jádro pro určitou svitu variací; je to myšlení na základě pojmové afinity, kde je jedna myšlenka zpřesňována jinou, příbuznou myšlenkou. Nezapdu tak daleko, abych tvrdil, že jde o myšlení asocianistické, avšak ono postupuje v závislosti na asonancích a disonancích. Obecně vzato, jestliže zaujali lidé z jeho blízkého okruhu vůči němu intelektuální odstup, neumenšovalo to v ničem jeho náklonnost, kterou jim předtím projevoval. Musím však přece jenom uvést, že když jsem napsal svou knihu o Freudovi, vyslovil Marcel svůj nesouhlas. Pověděl mi zcela nezakrytě, že jsem podlehl tomu, co on nazýval „duchem abstrakce.“ Nyní již rozumím jeho soudu mnohem lépe, a to až do té míry, že si vyčítám, že jsem vše vystavěl na těch nejteoretičtějších Freudových textech (VII. kapitola *Interpretace snů*, práce o *Metapsychologii*, stejně tak jako *Já a to*) a že jsem s dostatek nepřihlédl k analytické zkušenosti jako takové: žádostivosti, vyjádřené slovem, ke vztahu k druhému a k druhým, jimž náleží priorita, k předávání vyprávěním, k nutkání k opakování, k práci smutku. Já jsem totiž diskutoval spíše *pojmy* a právě toho byl Gabriel Marcel nepřítelem. Říkal zejména: Descartovo *cogito* střeží práh platného proti tajemství. Ale já jsem nedůvěřoval pojmu tajemství v tom smyslu, v němž znamenal zákaz překročit jistou hranici, na rozdíl od Kantova naučení vysloveného v jeho *Kritice soudnosti*: „myslet více.“ V každém případě nelze zapomínat, že protiklad, který Gabriel Marcel kladl mezi tajemství, jež mě obklopuje a problém, jenž stojí přede mnou, doplňoval chválou druhé reflexe, která jistým umocněným způsobem opakuje první pohyb, jenž nemůže být ničím jiným, než problematizací. Přínejmenším toto jsem chtěl u něho zdůraznit. Nicméně jsem přešel od problému symbolu k problému metafory, abych našel sémiotickou oporu a nástroj kódovaného jazyka, známého z dějin rétoriky. To v jeho očích znamenalo, že jsem ztratil určitou sílu symboliky, jež je důležitější, než její lingvistická stopa v metaforice. Já sám jsem se domníval, že metafora dovoluje pojednat sémantické jádro symbolu. Pokud běží o systematizačního ducha, před nímž mě Marcel varoval, požaduji ho i nadále, byť bych se tím měl klonit i k jistému didaktismu, což se vysvětluje zčásti faktem, že celá moje práce byla vystavována zkoušce mého vyučování. Doznávám, že jsem měl vždy potřebu řádu, a odmítám-li jakoukoli formu totalizujícího systému, nestavím se proti určité systematičnosti. Gabriel Marcel a Mircea Eliade jsou dva příklady lidí, kteří v našich přátelských vztazích na mne měli veliký vliv, aniž bych však kdy přitom zakusil intelektuální útisk jako něčí žák. Tito muži mě učinili svobodným...“

Paul Ricœur: *La Cririque et la conviction*. Calman-Lévy, Paris 1995, s. 41 – 45.

Vybrala a přeložila *Peluška Bendlová*.

PhDr. Peluška Bendlová, CSc.
Filozofický ústav AV ČR
Jilská 1
110 00 Praha 1
Česká republika